

Zusammenfassung: In Raum **R** der römischen Amphitheater aus Porolissum wurde von I. Bajusz (1992, 1999) – einen Nemeseum identifiziert. Der Raum befindet sich gleich südlich von das West-Tor des Amphitheaters. Das Gebäude wurde in einen Raum untern der Tribüne errichtet. Sie wurde zwischen zwei Hauptmauern der Tribünen mit eine Apsis nach Osten und der Eingang nach Westen gerichtet. Die Mauern sind aus Granit-Steine mit Mörtel gebunden, aber auch mit architektonische Elemente (Säulen, Blocken) gebaut. Eine Inschrift für die Göttin Nemesis errichtet von Nepos, centurio in Numerus Palmyrenorum wurde vor der Eingang im Apsis gefunden und wurde als Beweis für Identifizierung eines Tempel der Göttin.

Der Raum **R** mit einen trapesförmigen Plan ($D - 3,80 \times 4 \times 3 \times 3,25$ m). Der Niveau der Apsis ist mit 50 cm Höhe als der Boden von Hauptraum. Eine Mauer aus Steinblocken mit Mörtel gebunden ist westlich mit 1,25 m von Amphitheater, errichtet. Der Eingang ist auf diese Seite. Der Raum wurde mit Ziegeln bedeckt.

Das Inventar, ausser die erwähnte Inschrift für Nemesis, eine Bronze Statuete der Venus, ein Bruchstück von Teracotten Statuete der Venus, ein anepigraphisches Altar, ist nicht bekannt.

Im Jahre 1999, und 2000 haben wir eine Analyse über diese Entdeckung gemacht und dann vermutet, dass es möglich ist eine Christliche Kirche zu sein, obwohl keine Gegenstände in diesen Sinne gibt.

Im Jahre 2003, Herr. I. Bajusz hatte mehrere Beweise gebracht durch welche wurde vermutet, dass der Raum **R** ein kleinen Tempel für Nemesis, also ohne ein christlichen Charakter.

Unsere Argumente in dieser Sinne sind folgende:

1. Die meisten Nemesis Tempeln sind selbstständige Gebäude neben Amphitheatern, oder gebunden durch einige Mauern, aber nicht einmal unter eine Tribüne. Die Tempeln sind offen für die ganze Bevölkerung, nicht nur für die Gladiatoren.

2. Ein Sacellum im Amphitheater hat immer den Eingang zu Arena und wurde von die Gladiatoren benützt.

3. Die Baumaterialien aus welche das Gebäude errichtet wurde sind meistens verwendete Steine und Denkmälern was spezifisch für spätrömische Zeit ist.

4. Die Nemesis-Inschrift wurde auf den Boden gefallen gefunden mit Inschrift nach oben-also im Secundäre Lage.

5. Es ist wahr, es gibt keinen christlichen Inventar in diesen Raum, aber die Art der Bau mit verwendeten Steine in eine Zeit, in welche die Tribünen des Amphitheaters nicht mehr im Benützung waren (ein Beweis dass es ist der Dach mit Ziegeln über dem Raum) sind ein Beweis dafür.

Die Datierung dieses Komplexes, ist spätrömisch, nur nach den Römischen Rückzug aus der Zeit des Aurelians. Solche Einrichtungen sind charakteristisch für den 4. Jhd. und sind im Italien, in verschiedene Orten, Dalmatien (Salona), Dyrrachium bekannt. Diese kleine Kirche wurden errichtet im Amphitheater in welche die Christen erduldet haben. Ein solche Lage kann auch im Porolissum gewesen sein.

Schlüsselwörter: Christentem, Basilica, Sacellum, Amphitheater

Cuvinte cheie: creștinism, basilica, sacellum, amfiteatru

Cu câțva timp în urmă, respectiv în anul 1999, pe baza analizei unui raport asupra cercetărilor arheologice efectuate într-o travee a tribunelor amfiteatrului de la Porolissum (denumită de I. Bajusz cu litera **R**) avansam supoziția existenței **unui lăcaș de cult creștin în acel loc**¹, aducând o serie de argumente în acest sens, dar recunoscând și **limitele acestora**. Traveea **R** este amplasată în imediata apropiere a porții de vest a amfiteatrului, prima spre sud de aceasta. Noile cercetări efectuate în anii 1994-2002 în centrul amfiteatrului și la poarta a IV-a a edificiului au completat informațiile, care permit reluarea discuției asupra acestui monument². În plus, în anul 2003, Dl. Bajusz a revenit asupra supoziției avansate de noi în studiul **Amfiteatrul de la Porolissum și aspectele sale cultice**³ în care reluat întreaga problematică a manifestărilor cultice posibile într-un amfiteatru contestând ideea avansată de noi.

Descrierea întregului complex a fost făcută de către de I. Bajusz în anul 1992 și cu mici modificări în 2003, ca atare nu vom reveni asupra acestui text⁴. Discuția se referă la sectorul denumit **R**, care reprezintă **prima încăpere de formă trapezoidală dispusă la sud de poarta de vest a amfiteatrului**. În acest spațiu format de zidurile radiale de susținere a tribunelor amfiteatrului au avut loc mai multe etape de reparații formate din trei faze (în opinia autorului), care au fost departajate după structura zidurilor și maniera de construire a lor⁵ (Fig. 2).

Pe plan se observă urmele mai multor etape de refacere a spațiului respectiv:

1. mai multe urme de stâlpi provenind de la tribunele de lemn ale amfiteatrului de lemn aparțin primei etape de folosire a amfiteatrului de lemn;

2. în anul 157, după ridicarea amfiteatrului din piatră, din traveea **R**, două deschideri surprinse arheologic permiteau accesul, prima în arenă (D – 1,10 × 0,95 m), iar a doua spre poartă de intrare de vest (D – 0,90 × 0,60 m); nivelul arenei este la nivelul de acces în travee⁶.

3. într-o altă etapă constructivă a amfiteatrului de piatră în traveea **R** apar urmele unui zid în formă de L, care sugerează o compartimentare interioară a spațiului atribuit unui *vivarium*⁷. Astfel, zidul interior împarte spațiul în mai multe încăperi, poate asemenea traveei **j** de lângă poarta de nord (IV) a amfiteatrului. Datarea acestor modificări nu este cu precizie.

4. într-o altă etapă cronologică (neprecizată în timp) a avut loc blocarea deschiderilor spre poarta de vest și spre arenă și a fost ridicată o construcție, în care s-ar fi instalat în opinia lui Bajusz, un *Nemeseum*. Noua amenajare a condus dezafectarea zidurilor interioare anterioare. Întreaga parte superioară a peretelui de sud al porții de vest a fost refăcut prin aplicarea unui strat de mortar gros de 3-5 cm, de la care a început construirea noului zid. În restaurarea făcută, corectă am spune noi – se observă spațiul de 0,90 × 0,60 m rămas liber la

¹ Benea 1999, 122-132; Benea 2000, 7-18.

² Bajusz 2003a, 240-246

³ Bajusz 2003b, 165-194.

⁴ Bajusz 1992, 172-173.

⁵ Din păcate, nu ni s-a prezentat nici un profil vertical al întregului spațiu săpat, deși sistemul de casete folosit permitea acest lucru..

⁶ Bajusz 1999, 13-14, în propunerea de reconstituire a amfiteatrului de piatră de al Porolissum descrie mult mai exact acest segment al edificiului. El apare identic la traveea ce delimitează, spre nord, poarta de vest și a fost notată **r**. În același timp, ambele încăperi sunt identice cu cele dispuse de o parte și de alta a porții (I) de pe latura de est a amfiteatrului. Autorul a denumit și numerotat traveele amfiteatrului după cum urmează: jumătatea nordică cu literele de la **a-r**, iar pe cea sudică cu litere majuscule **A-R**, ceea ce credem că a fost corect.

⁷ Bajusz 1999, 13-14.

baza ușii, care probabil a fost blocat cu bolovani și care în decursul timpului au dispărut. Același procedeu se observă parțial păstrat, la traveea **r** (respectiv în zidul de nord al porții, unde urmele blocajului se mai păstrează parțial)⁸.

Aproximativ pe mijlocul încăperii a fost construit un zid sprijinit pe cele două ziduri radiale cu o **absidă**. Deschiderea spre vest a absidei avea o lățime de 1,65 m; zidul avea o lățime de 0,50 m, iar două ziduri inegale ca lungime, unul de 1,70 m și un altul de 1,50 m se sprijineau de pereții traveei. În fața absidei existau două trepte (?) din blocuri de gresie fasonate. Unul din ziduri blochează chiar parțial vechiul spațiu al ușii de acces spre poartă. Noua amenajare se încheie printr-un zid cu o fundație lată de 0,50 m, care lega extremitățile celor două ziduri radiale. Un prag din lemn carbonizat, lat de 1,40 m, se mai putea observa în momentul descoperirii. La 1,25 m vest de acest zid se află un alt zid format dintr-o fundație din piatră de râu, lată de 0,50 m, pe care erau așezate trei blocuri de gresie despărțite de un spațiu pavat cu cărămizi (D – 40 × 27 × 5 cm). Pe această fundație au apărut coloane de piatră fragmentare (?)⁹.

În interiorul încăperii au fost descoperite două altare votive, din care unul cu textul lizibil, fragmente de inscripții, un relief votiv atribuit lui Silvanus și celor trei Silvane, două statuete reprezentând pe Venus (una din marmora fragmentară și o altă din bronz)¹⁰. Încăperea avea un acoperiș din țigle și olane observabile doar în acest spațiu, cât și pe spațiul porții de vest a amfiteatrului.

În toate cele trei referiri de detaliu asupra amfiteatrului, I. Bajusz atribuie spațiul în discuție unui *Nemeseum*, lăcaș ce nu putea lipsi dintr-un astfel de edificiu, cum era un amfiteatru¹¹. Datarea construcției acestui spațiu de cult antic este atribuită de autor, pe baza monumentului dedicat zeiței Nemesis¹² și, mai ales, a comparației cu monumente similare dedicate aceleași divinități, spre sfârșitul secolului II – începutul secolului III, când cultul acestei divinități cunoaște o largă răspândire¹³.

La aceste rezultate cunoscute deja în anii 1992 și 1999, s-au adăugat în ultimul studiu din anul 2003 publicarea lotului de piese de cult, dar fără poziționare exactă a descoperirii lor în spațiu încăperii construite și fără mențiunea adâncimii la care au fost găsite. Acest lucru este extrem de important, întrucât amenajarea noului spațiu s-a făcut prin demontarea sau nivelarea zidurilor interioare și ridicarea implicit a nivelului în noua amenajare constructivă.

Revenind acum asupra edificiului construit sub tribuna amfiteatrului datat de autorul săpăturilor în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului II și prima jumătate a secolului III, credem că situația sa nu este încă clar precizată. I. Bajusz identifică aici un *Nemeseum* pe baza descoperirii monumentului în discuție, găsit răsturnat cu față scrisă în sus în fața absidei. Argumentele aduse prin analogiile cu o serie de edificii de cult dedicate divinității nu sunt

⁸ Bajusz 2003b, pl. 2.

⁹ Bajusz 1992, 149-150; Bajusz 2003b, 165-194.

¹⁰ Bajusz 2003b, 166-167.

¹¹ Bajusz 1992, 172-173; Bajusz 1999, 11-31; Bajusz 2003b, 165-194.

¹² În lucrarea noastră din anul 1999, 126: lectura inscripției nu a fost corectă, dedicația este pentru *Nemesi Sac(rum)*, și nu Nemesis Aug(ustae), cum am citit noi. Deci textul corect este: Nemesi.Sac(rum) Nepos ce(nturio) N(umeri) Pal (myrenorum). Menționarea numelui personajului doar printr-un cognomen, cu atât mai mult gradul său de *centurio* presupunea utilizarea *tria nomina* că monumentul a fost ridicat după edictul lui Caracalla, din anul 212.

¹³ Bajusz 2003b, 168-169; Bouley 1989-1993, 105-125.

convingătoare, datorită faptului că se referă la două categorii se amenajări cultice diferite din amfiteatre. Ele sunt: fie **edificii ridicate pentru Nemesis situate în imediata apropiere a amfiteatrului sau adosate lui** (cum este cazul descoperirilor citate de autor de la: *Flavia Solva*, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, *Aquincum* (amfiteatru civil), *Carnuntum* (amfiteatru militar)), fie sunt **spații amenajate sub forma de *sacellum*** cu deschidere directă spre arenă (*Aquincum* (amfiteatru militar), *Carnuntum* (amfiteatru civil) și *Salona*)¹⁴. Am remarca, de la început, că pentru amplasarea încăperii din traveea **R** nu avem nici o analogie directă. S-ar putea invoca faptul că acest lucru nu era necesar. Nu suntem siguri într-o astfel de supoziție.

Legat de locul în care a fost amplasată încăperea cultică (asupra acestui lucru suntem de acord !), acesta nu a fost ales întâmplător lângă poarta de vest a amfiteatrului, într-o poziție în care absida să fie orientată spre est¹⁵. Și în acest caz, s-ar putea invoca faptul că există și temple romane cu același amplasament (respectiv absida spre est), la fel ca și lăcașuri creștine. I. Bajusz identifică în această încăpere un *Nemeseum* necesar într-un amfiteatru. **Or, aceasta exista, amplasat în mijlocul porții a IV-a (cea de nord), sub tribuna oficială, care are o deschidere directă în arenă.** Pentru astfel de amenajări sunt cunoscute mai multe analogii, unele citate de I. Bajusz¹⁶. Amplasarea unui *sacellum* sub loja oficială este o uzanță obișnuită pentru astfel de amenajări.

Prezența în interiorul încăperii construite în traveea **R** a unor monumente de cult tradiționale alături de altarul închinat zeiței Nemesis, pentru Venus, Silvanus, unele în stare fragmentară, a fost considerată de autorul cercetărilor ca element definitoriu de identificarea a unui sanctuar pentru divinitățile protectoare ale amfiteatrului. Analogiile citate sunt concludente în acest sens, dar ele nu au fost contestate de noi. Descoperirile de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, care o invocă pe zeița Nemesis, provin în cea mai mare parte din amfiteatru, fără o poziționare exactă și doar într-un caz sau două din templul dedicat divinității¹⁷. Numărul mare de monumente dedicate zeiței Nemesis descoperite în Imperiu și în Dacia, la Ulpia Traiana, în special, în zona amfiteatrului roman, nu poate fi negat și nici nu a fost contestat în vreun fel de către noi¹⁸.

În cazul de față, monumentul păstrat întreg dedicat lui Nemesis a putut fi utilizat ca picior de masă de altar, de pildă, toate monumentele au putut fi **folosite în amenajarea spațiului respectiv ca material de construcție (în scop de desacralizare)**. Eu am susținut că amenajarea din traveea **R** este atipică pentru un sanctuar dedicat lui Nemesis¹⁹, întrucât, în general, aceste sanctuare sunt construite în afara amfiteatrului, ca și clădiri distincte sau adosat lui, fiind la dispoziția marelui public. În schimb, un *sacellum* avea o deschidere spre arenă și era utilizat doar de cei care erau în aceasta.

Din punct de vedere constructiv, maniera de ridicare a zidurilor ce formează încăperea din traveea **R** este diferită de orice fel de amenajări de pe întregul areal al amfiteatrului roman de la Porolissum. **Modul de construire a absidei, a zidului care unește pereții radiali ai**

¹⁴ Am citat analogiile menționate la Bajusz 2003b, pl 13/a, b; 14/a, b; 15/a, b; 16/a, b.

¹⁵ Lucru afirmat de noi în lucrarea din anul 1999.

¹⁶ Bajusz 2003b, pl. 14/a, 16/a, b etc. *apud* Golvin 1988. Deocamdată inventarul descoperit în acel spațiu nu a fost încă publicat.

¹⁷ IDR III, 2 probabil în templu: nr. 312, 324, poate și 326 ; în amfiteatru: nr. 313, 316, 317, 318, 322.

¹⁸ Bajusz 2003b, 167-171.

¹⁹ Bajusz 2003b, 167-171.

traveei și închide spațiul astfel amenajat, zidul avansat cu 1,25 m față de linia generală a traseului amfiteatrului, toate au fost realizate din materiale refolosite constând din elemente de arhitectură fragmentare, un monument anepigraf spart în două pentru a se potrivi în construcție. Toate acestea formează tot atâtea elemente care demonstrează o tehnică de construcție, ce nu este specifică modului de construcție roman din secolele II – III, ci utilizează o serie de monumente refolosite, ceea ce este caracteristic epocii romane târzii.

În sfârșit, o altă problemă este reprezentată de prezența țiglelor și olanelor doar în sectorul **R** și în dreptul porții de vest de pe suprafața tribunelor amfiteatrului. O astfel de amenajare presupune două lucruri, fie, **de la început, deasupra acestui spațiu nu existau tribune și spațiul aferent era acoperit cu materialele amintite (țigle, olane)**, fie, dimpotrivă, **spațiul construit datează dintr-o perioadă, în care tribunele nu mai erau în uzanță și atunci acest lucru a fost posibil.**

Pentru prima soluție se opune însăși modul de construire a edificiului, care avea porțile de pe axele lungi deschise pentru pătrunderea gladiatorilor și a personalului adiacent lui, iar spațiul dintre porți acoperit integral cu tribune amenajate²⁰. În al doilea rând, acoperirea spațiului capelei dedicate divinității Nemesis, într-o zonă dispusă sub tribune, nu era nici adecvată și, cu atât mai puțin posibilă, întrucât ridicarea unui schelet din lemn, sub spațiul format de dispunerea tribunelor, făcea probabil imposibilă crearea unui spațiu adecvat pentru practicarea cultului²¹.

Urmărind raționamentul lui I. Bajusz la reconstituirea tribunelor²², care în dreptul porții I aveau o lungime de 8,75 m (ceea ce ar trebui să corespundă și cu dimensiunile zidurilor radiale de la poarta II (de pe latura de vest), cu o înălțime ipotetică de 7,20 m, pe ultimul rând, un acoperiș cu țigle nu-și avea rostul sub tribună, întrucât amenajările din sub acestea puteau asigura un tavan corespunzător de înalt. **În acest caz, singura explicație ar fi următoarea: construirea capelei sacre a avut loc la o dată în care tribunele nu mai erau în folosință. În această situație încăperea din traveea R putea aparține unui lăcaș de cult creștin, așa cum am afirmat mai de mult. Atribuirea acestei destinații pentru încăperea cu absidă apare posibilă**²³. În interior au fost descoperite urme de tencuială pictată.

Modul de organizare interioară a spațiului printr-o absidă mai ridicată față de nivelul încăperii, la care se ajunge prin două trepte realizate din blocuri, își găsește analogii la lăcașurile de cult creștine timpurii. În altă ordine de idei, construcția în sine se detașează prin modificările sale constructive, care presupun închiderea cu un zid a spațiului dintre cele două ziduri radiale, la care se adaugă și construirea în afara liniei generale a amfiteatrului roman a unui **pridvor** construit pe o fundație din piatră de râu și mortar. Astfel, ele nu se mai integrează edificiului de bază, se detașează de acesta.

²⁰ Bajusz 2003a, 242-243.

²¹ Bajusz 1999, 17: „... În săpătură s-au găsit fragmente de țigle, însă puține și, în general, din straturile de depunere. Este adevărat că numărul țiglelor găsite în spațiul lojelor este foarte mic, dar existența coloanelor aici sugerează acest fapt. În cazul sanctuarului s-a găsit acoperișul prăbușit peste această zonă. Din această prăbușire s-a creat o platformă de țigle și olane...”.

²² Bajusz 1992, 13.

²³ Lipsesc piese cu caracter creștin. Inventarul întregii încăperi nu este publicat integral, dar remarcăm că nici în cealaltă construcție presupusă creștină, ridicată peste templul lui Liber Pater, nu s-a descoperit așa ceva. Asemenea descoperiri sunt rare pe teritoriul fostei provincii Dacia.

Analogiile cele mai apropiate pentru amenajări creștine în amfiteatre sunt documentate în Italia, mai ales în amfiteatrele de la Capua și Todi²⁴, în Dalmația la amfiteatrele de la Salona și mai ales la cel de la Dyrrachium²⁵, cu care asemănările sunt frapante. În acest din urmă caz, întreaga travee a fost transformată în capelă creștină databilă în secolul al VI-lea pe baza mozaicurilor păstrate în edificiul de cult.

Similitudinile pe care le oferă descoperirile arheologice din vestul Imperiului Roman cu descoperirea de la Porolissum constituie dovezi peremptorii ale posibilității transformării unor spații din clădirile de spectacole antice, în lăcașuri de cult creștine, fie prin preluarea totală a edificiului respectiv, fie doar a unui areal clar precizat, în ideea de a **creștina** monumentul respectiv²⁶.

Motivul real al ridicării unei capele creștine într-un amfiteatru ar putea fi determinat de încercarea de comemorare, în epoca romană târzie, a unor posibile evenimente, care au putut avea loc în amfiteatru împotriva creștinilor. Acest fapt este greu de demonstrat în acest moment, dar el trebuie luat în considerare ca o posibilitate²⁷. Datarea construirii acestui mic lăcaș de cult este de epoca romană târzie, în orice caz în veacul al IV-lea.

Pe teritoriul fostei provincii Dacia, sunt cunoscute mai multe destul de numeroase refaceri realizate cu elemente fragmentare de arhitectură sau chiar inscripții. Ele se constată chiar la Porolissum²⁸. Datarea nu este asigurată în acest moment prin monede. Ea se poate face prin comparație cu descoperiri similare provenind din Schytia Minor, Moesia Prima, Moesia Secunda și alte provincii dunărene, după cum credem că am demonstrat într-o altă lucrare²⁹.

Lipsa unor descoperiri de piese cu caracter creștin sau **creștinate** în acest edificiu al amfiteatrului este obișnuită pentru Dacia. De fapt, nici în capela creștină presupusă a fi fost ridicată deasupra templului lui Liber Pater de la Porolissum, nu se cunoaște descoperirea vreunei piese creștine.

În **concluzie** mica încăpere absidată construită în traveea **R** a amfiteatrului de la Porolissum a avut o semnificație într-adevăr cultică, care judecând după forma, maniera de construcție din materiale refolosite, alături de nerespectarea ansamblului edificiului antic în general, prin amenajările executate în afara lui toate concură în datarea târzie a acestei construcții, și anume în epoca romană târzie. Așa cum remarcam prima dată³⁰: construirea unei capele creștine în substrucțiunile amfiteatrului porolissens a avut aceeași conotație de **creștinarea** acestor monumente în care avut loc martirajul multor creștini. Acest obicei apare spre sfârșitul secolului IV.

²⁴ Vaes 1990, 301; Benea 1999, 130.

²⁵ Koch 1989, 115-117.

²⁶ Benea 1999, 131.

²⁷ Ultimele cercetări efectuate de Al. Matei pe teritoriul orașului antic evidențiază existența unei așezări importante pe locul orașului. Înconjurarea acestei așezări cu un șanț de apărare, la care se adaugă o serie de amenajări cu caracter economic (cuptoare de olărie etc.), sunt dovezi peremptorii în acest sens, cf. Matei 2003, 203-204. Pentru refaceri târzii ale fortificației de la Porolissum, vezi și Benea, Hica 2004, *passim*.

²⁸ Benea, Hica 2004, 50-53, 92-94.

²⁹ Benea, Hica 2004, 72-85.

³⁰ Benea 1999, 131-132.

Capela creștină de la Porolissum trebuia să fi avut aceeași semnificație, ca și cele ridicate în amfiteatrele din Imperiu, de comemorare a martirilor, într-o vreme când cultul martirilor era format, undeva în jurul anului 350 p.Chr.

La Porolissum, o analiză complexă a urmelor de locuire romană târzie, care să cuprindă atât edificiile care funcționează în continuare după retragerea aureliană, cât și componentele principale de analiză ale culturii materiale (ocupații, dar și produse specifice ceramică, artefacte de metal etc.) în ultimul timp nu a fost întreprinsă. Ultimele cercetări întreprinse de Al. Matei³¹ pe teritoriul orașului antic, aflat la sud-est de castrul de pe Pomet credem ca vor aduce informații concludente asupra locuire în epoca romană târzie și probabil o nouă bază informațională de discuție.

Dificultatea acceptării ideii unui edificiu de cult creștin amenajat în ruinele unui amfiteatru roman în Dacia, credem că provine din aceea că se refuză, de regulă, înțelegerea faptului că provincia nord-dunăreană în timpul antichității clasice a făcut parte componentă a Imperiului și în acest caz evoluția ei este similară cu a altora, cu anumite doar mici specificități privind componenta locală și cea colonială. După abandonarea provinciei Dacia, ceea ce a determinat atenția Imperiului față de teritoriul în discuție a fost stabilirea noii Capitale la Constantinopol. Împărații constantinieni au acordat din acest motiv, o mare atenție teritoriului nord-dunărean privindu-l ca un avanpost ce trebuia să fie controlat cu atenție pentru protecția zonei rezidențiale. Probabil și rațiunile economice au jucat aici un rol important (fier, sare și, de ce nu, aur). Implicit și cele privitoare la respectarea noii religii, cea creștină, au fost o condiție a menținerii teritoriului sub egida Imperiului roman.

Așa se explică prezența unor fenomene de natură politică, economică și spirituală în fosta Dacie similare cu ce cele din provinciile sud-dunărene ale Imperiului.

Bibliografie

- Alicu, D. 1978, *Templul zeiței Nemesis de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, ActaMN 15, 173-177.
- Bajusz, I. 1992, *Raport preliminar privind săpăturile arheologice executate la Porolissum în anii 1988-1991*. Amfiteatrul, ActaMP 16, 1992, 148-150.
- Bajusz, I. 1999, *Propunere de reconstituire a amfiteatrului de piatră de la Porolissum*, în *Napoca 1880 de ani de la începutul vieții urbane*, Cluj Napoca, 11-31.
- Bajusz, I. 2003a, *Raport preliminar în legătură cu cercetările arheologice și de teren, lucrările de conservare și restaurare executate la Porolissum între anii 1994-2002*. Amfiteatrul, ActaMP 25, 240-246.
- Bajusz, I. 2003b, *Amfiteatrul de la Porolissum și aspectele sale cultice*, ActaMP 25, 2003, 165-194.
- Benea, D. 1999, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV(II). Interferențe spirituale*, Timișoara, 1999.
- Benea, D. 2000, *Un posibil lăcaș de cult de la Porolissum*, SIB 21-22 (1997-1998), 7-18.

³¹ Matei 2003, 203-204

- Benea, D., Hica I. 2004, *Damnatio memoriae în arhitectura romană târzie de la Dunărea de Jos*, Timișoara.
- Bouley, E. 1989-1993, *Le culte de Némésis et les jeux de l' amphithéâtre dans les provinces balkaniques et danubiennes*, ActaMN 28-30, 105-125.
- Golvin, J. 1988, *L'amphithéâtre romain. Essai sur la théorisation de sa forme et ses fonctions*, Paris.
- Koch, G. 1989, *Albanien. Kunst und Kultur im Land der Skipetaren*, Köln.
- Matei, Al. 2003, *Moigrad-Porolissum, com. Mirșid, jud. Sălaj*, CCA. *Campania 2003*, 203-204.
- Vaes, J. 1989, "*Nova construere sed amplius vetusta servare*": *la reutilisation Chrétienne d'edifices antiques (en Italie)*, Actes du XI Congrès International d'Archeologie Chrétienne. Lyon, Vienne, Grenoble, Genève et Aoste (21-28 septembre 1986), Roma, 1, 301-304.

Doinea Benea
Universitatea de Vest din Timișoara,
Facultatea de Litere, Istorie și Teologie
B-dul Vasile Pârvan, nr. 4,
30022, Timișoara
Tel./ Fax: +40 256 592164
doinabenea@yahoo.co.uk

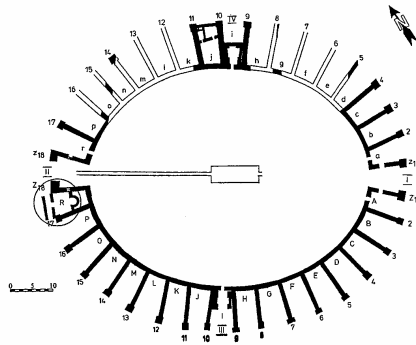

Fig. 1. Porolissum, amfiteatrul de piatră.
(după Bajusz 2003b).

Abb.1. Porolissum. Der römischen Amphiteater.

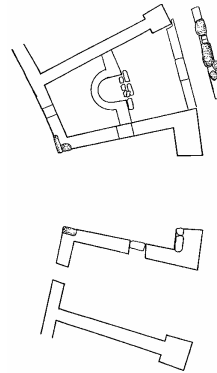

Fig. 2. Porolissum, poarta de vest
amfiteatrului cu ultima refacere a traveei **R**,
cu monumente arhitectonice refolosite.

Abb. 2. Porolissum. West-Tor des
Amphiteaters mit die letzte Etappe der
Wiederbauung im die Abteilung **R**, mit
verwendete architektonische Denkmälern.

Fig. 3. Porolissum. Monumentul dedicat
Nemesis de către Nepos centurion în
numerus Palmyrenorum (după Bajusz
2003b).

Abb. 3. Porolissum. Ein Denkmal für Göttin
Nemesis von dem Nepos centurio im
numerus Palmyrenorum gewidmet.

Fig. 4. Porolissum. Relieful fragmentar
reprezentând pe Silvanus cu trei Silvanae
descoperit în traveea **R** (după Bajusz 2003b).

Abb. 4. Porolissum. Bruchstück eines Reliefs
mit die Darstellung für Silvanus und drei
Silvanae, im dem Sektor **R** entdeckt.

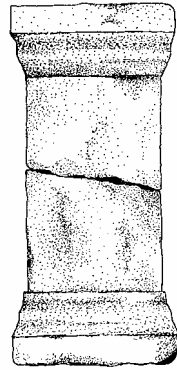

Fig. 5. Porolissum, monument anepigraf spart în două descoperit în traveea **R**. (după Bajusz 2003b).

*Abb. 5. Porolissum. Ein Denkmal ohne Inschrift gespalten in zwei Stücke in Sektor **R** gefunden.*

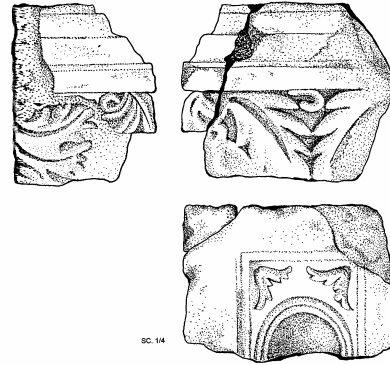

Fig. 6. Porolissum. Fragmente de elemente arhitectonice utilizate în construcția zidurilor capelei creștine (după Bajusz 2003b).

Abb. 6. Porolissum. Architektonische Bruchstücke im die Mauer der Christliche Kapelle eingemauert.

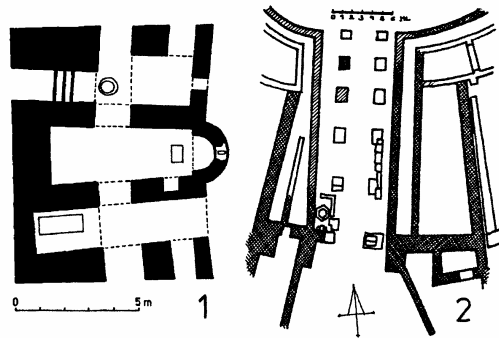

Fig. 7. 1. Capela creștină construită în amfiteatrul de la Dyrrachium (apud Koch 1989); 2. Carnuntum (Benea 1999, pl. 26/2).

Abb.7. Die Christliche Kapelle im Amphiteater aus Dyrrachium (1), und Carnuntum (2) erbaut.